

राज्यातील प्रमुख पिकांवरील कीड व रोगांच्या
व्यवस्थापनाच्या दृष्टीने कीड-रोग सर्वेक्षण व
सल्ला प्रकल्पाच्या (क्रॉपसॅप) अंमलबजावणीस
प्रशासकीय मान्यता प्रदान करणेबाबत...

महाराष्ट्र शासन

कृषि, पशुसंवर्धन, दुग्ध व्यवसाय विकास व मत्स्य व्यवसाय विभाग
शासन निर्णय क्रमांक: किरोनी-२०२५/प्र.क्र.१४२/११-अ,ई.ऑ.क्र. ११२७२२१

मादाम कामा मार्ग, हुतात्मा राजगुरु चौक,

मंत्रालय विस्तार, मुंबई- ४०० ०३२.

दिनांक: २८ जुलै, २०२५

वाचा :-

१. कृषि व पदुम विभाग शासन निर्णय क्र.किरोनी/१४१८/प्र.क्र.५५/४-अ, दि.१९.०५.२०१८.
२. कृषि व पदुम विभाग शासन निर्णय क्र.किरोनी/१४१८/प्र.क्र.५५/४-अ, दि.२६.०२.२०१९.
३. कृषि व पदुम विभाग शासन निर्णय क्र. राकृवि-२०१८/प्र.क्र.१६९/भाग-१/१४-अ,
दि.२.३.२०१९.
४. कृषि व पदुम विभाग शासन निर्णय क्र. किरोनी-२०१९/प्र.क्र.३५/११-अ, दि.४.२.२०२०.
५. कृषि व पदुम विभाग शासन निर्णय क्र. किरोनी-२०२०/प्र.क्र.१७३/११-अ, दि.२७.५.२०२०.
६. कृषि व पदुम विभाग शासन निर्णय क्र. किरोनी-२०२०/प्र.क्र.१७३/११-अ, दि.२३.०३.२०२१.
७. कृषि व पदुम विभाग शासन निर्णय क्र. किरोनी-२०२०/प्र.क्र.५६/११-अ, दि.३१.०५.२०२१.
८. कृषि व पदुम विभाग शासन निर्णय क्र. किरोनी-२०२२/प्र.क्र.६५/११-अ, दि.१०.०६.२०२२.
९. प्रधान सचिव (कृषि) यांच्या अध्यक्षतेखाली दि.२६.०५.२०२५ रोजी झालेल्या बैठकीचे इतिवृत्त
१०. प्रधान सचिव (कृषि) यांच्या अध्यक्षतेखाली दि.११.०६.२०२५ रोजी झालेल्या बैठकीचे इतिवृत्त
११. संचालक (वि. व प्र.), कृषि आयुक्तालय पुणे यांचे पत्र जा. क्र./विप्र-७/क्रॉपसॅप २५-२६/
प्र.क्र. ३ /प्र.प्रस्ताव/र-९४०/२०२५, दि.२४.०६.२०२५

प्रस्तावना:-

सन २०१८-१९ मध्ये क्रॉपसॅप व हॉर्टसॅप प्रकल्पाची एकसमान कार्यपद्धती विचारात घेऊन दोन स्वतंत्र प्रकल्प न राबवता, हॉर्टसॅप प्रकल्पाचा समावेश क्रॉपसॅप योजनेमध्ये करून, एकाच लेखाशिर्षातर्गत संदर्भित शासन निर्णय दिनांक १९.०५.२०१८ नुसार, एकत्रित अंमलबजावणी करण्यात आली आहे. खरीप २०१८ मध्ये मका, ऊस व ज्वारी या पिकांवर नव्यानेच, लष्करी अळीचा (Fall Army Worm) तसेच, ऊस पिकावर हुमणी किडीचा प्रादुर्भाव वाढत असल्याने, संदर्भ क्र. २ येथील दि.२६.०२.२०१९ च्या शासन निर्णयान्वये, मका व ऊस या पिकांचाही क्रॉपसॅप प्रकल्पामध्ये समावेश करण्यात आला आहे. संदर्भ क्र.४ येथील शासन निर्णय दि.०४.०२.२०२० अन्वये राज्यात टोळ किडीच्या प्रादुर्भावामुळे नुकसान होऊ नये म्हणून, क्रॉपसॅप योजनेअंतर्गत आपत्कालीन परिस्थितीत कीड नियंत्रणाकरीता मंजूर असलेल्या निधीतून, तसेच, अन्य

बाबीवरील बचतीतून निधी वापरण्यास मान्यता देण्यात आली आहे. तसेच, संदर्भ क्र. ६ येथील दि.२३.०३.२०२१ च्या शासन निर्णयान्वये काजू, भेंडी व टोमॅटो या पिकांचाही क्रॉपसॅप प्रकल्पामध्ये समावेश करण्यात आला आहे. क्रॉपसॅप (पीक कीड सर्वेक्षण आणि सल्ला प्रकल्प) योजनेच्या अंमलबजावणीचा सर्वेक्षण आढावा घेण्यासाठी, प्रधान सचिव (कृषि) यांच्या अध्यक्षतेखाली दि.११.०६.२०२५ रोजी आयोजित बैठकीत दिलेल्या निर्देशांस अनुसरून आयुक्त कार्यालयाने संदर्भ क्र. ११ च्या पत्रान्वये सादर केलेल्या, प्रस्तुत प्रकल्प सन २०२५-२६ मध्ये राज्यात राबविण्याबाबतच्या प्रस्तावास प्रशासकीय मान्यता देण्याची बाब शासनाच्या विचाराधीन होती.

शासन निर्णय :-

सन २०२५-२६ मध्ये सोयाबीन, कापूस, भात, तूर, हरभरा, मका, ज्वारी व ऊस, तसेच, फळपिके आंबा, डाळींब, केळी, मोसंबी, संत्रा, चिकू, काजू, भेंडी व टोमॅटो या प्रमुख पीकांवरील कीड व रोगाच्या व्यवस्थापनाच्या दृष्टीने “एकत्रित कीड-रोग सर्वेक्षण व सल्ला प्रकल्प (क्रॉपसॅप)” योजना राबविण्यास मान्यता देण्यात येत आहे. सन २०२५-२६ मध्ये या योजनेतर्गत रु.१८.५०१४ कोटी निधीच्या कार्यक्रमास परिशिष्ट 'अ' मध्ये दर्शविल्याप्रमाणे प्रशासकीय मान्यता देण्यात येत आहे.

२. शासनाने संदर्भ क्र. १, २, ४ व ६ येथील शासन निर्णयान्वये, तसेच, संदर्भ क्र.१० येथील इतिवृत्तान्वये निर्गमित केलेल्या सूचनांस अनुसरून कीड-रोग सर्वेक्षण व सल्ला प्रकल्पाची सन २०२५-२६ मध्ये अंमलबजावणी करण्याकरिता आयुक्त (कृषि) यांनी सविस्तर मार्गदर्शक सूचना निर्गमित कराव्यात.

३. केंद्र शासन पुरस्कृत राष्ट्रीय अन्नसुरक्षा अभियान (NFSM), राष्ट्रीय कृषि विकास योजना (RKVY), नानाजी देशमुख कृषि संजीवनी प्रकल्प (POCRA) व इतर केंद्र पुरस्कृत योजनांच्या समन्वयातून एकात्मिक स्वरूपात (Convergence) अंमलबजावणीचा आराखडा तयार करून शेतीशाळांचे नियोजन करण्यात यावे. सदर प्रयोजनार्थ प्राधान्याने विविध केंद्र पुरस्कृत योजना राष्ट्रीय अन्नसुरक्षा अभियान (NFSM), राष्ट्रीय कृषि विकास योजना (RKVY) आणि नानाजी देशमुख कृषि संजीवनी (POCRA) प्रकल्पांतर्गत उपलब्ध निधीतून पात्र बाबींसाठी खर्च करण्यास व तद्नंतर निधी कमी पडल्यास आवश्यकतेनुसार सदरच्या राज्य योजनांतर्गत उपलब्ध होणाऱ्या तरतूदीतून खर्च भागविण्यात यावा.

४. कीड-रोगांनी आर्थिक नुकसान पातळी ओलांडल्यास किंवा आपत्कालिन परिस्थितीत जैविक/रासायनिक किटकनाशकांची आवश्यकता भासल्यास, विविध योजनांच्या Convergence माध्यमातून निधी उपलब्ध करून सदर खर्च भागविण्यात यावा.

५. क्रॉपसॅप योजनेची अंमलबजावणी कृषि विभागाच्या क्षेत्रीय कर्मचाऱ्यांच्या सहभागाने करण्यात यावी. बाह्यस्थसंस्थेमार्फत भरावयाच्या मनुष्यबळाची आवश्यकता असल्यास, शासनाने वेळोवेळी निर्गमित केलेले शासन निर्णय, शासन परिपत्रके आणि वित्त विभागाने निर्गमित केलेल्या शासन निर्णयांनुसार कार्यवाही

करण्याची जबाबदारी आयुक्त(कृषि) यांची राहिल. योजना राबविण्याकरिता मोबाईल ॲप्लीकेशन व संगणक प्रणालीचा वापर करण्यात यावा.

६. क्रॉपसॅप प्रकल्पांतर्गत प्रमुख पिकांवरील कीड व रोगांचे सर्वेक्षण करून त्यांच्या व्यवस्थापनाबाबत संदर्भ क्र. ३ येथील शासन निर्णयामध्ये नमूद केल्यानुसार, महाअॅग्रीटेक प्रकल्पांतर्गत उपलब्ध होणाऱ्या वनस्पती निर्देशांक (Vegetation Condition) व स्वयंचलित हवामान केंद्रांद्वारे (AWS) प्राप्त होणाऱ्या माहितीच्या आधारे विद्यापीठातील तज्ज्ञांकडून विश्लेषण करून देण्यात येणारा सल्ला व मार्गदर्शन मोबाईल ॲपद्वारे / एसएमएसद्वारे शेतकऱ्यांना उपलब्ध करून देण्यात यावेत.

७. संबंधित पिकाच्या वाढीच्या विविध महत्त्वपूर्ण (Critical) टप्प्यावर कीड व रोगाचे प्रमाण आर्थिक नुकसान पातळीवर पोहोचण्यापूर्वी अथवा आर्थिक नुकसान पातळीजवळ (पिवळ्या टप्प्यावर असताना) सुरुवातीपासूनच संबंधित नेमून दिलेल्या गावांतील निश्चित व यादृश्चिक(random) प्लॉट सर्वेक्षण, काटेकोरपणे नियमित स्वरूपात प्रणालीद्वारे नोंदविण्यात यावेत व त्यानुसार तज्ज्ञांकडून मार्गदर्शन व सल्ला प्राप्त करून त्यासंदर्भात तात्काळ संबंधित पीक क्षेत्राच्या गाव व तालुका स्तरावर शेतकऱ्यांना आवश्यक सल्ला मोबाईल एसएमएसद्वारे देण्याची व सविस्तर मार्गदर्शन करण्यासाठी स्वतंत्र सभा, बैठका व प्रात्यक्षिकांचे आयोजन करण्याची जबाबदारी ही सहाय्यक कृषि अधिकारी व उप कृषि अधिकारी यांची राहिल. यानुसार गावपातळीवर कार्यवाही नियमितपणे होत असल्याची खातरजमा करण्याची जबाबदारी ही मंडळ कृषि अधिकारी आणि तालुका कृषि अधिकारी यांची असेल. याबाबत उपविभागीय स्तरावर नियमितपणे, प्रत्येक पंधरवड्यास उपविभागीय कृषि अधिकारी यांनी आढावा घेणे बंधनकारक असेल.

८. वरीलप्रमाणे केलेल्या कार्यवाहीबाबतचा आढावा हा जिल्हा अधीक्षक कृषि अधिकारी व विभागीय कृषि सहसंचालक यांनी घ्यावा. तसेच, क्षेत्रीय स्तरावरून कृषि विद्यापिठांकडे पिकावरील कीड व रोगासंदर्भात मार्गदर्शन व सल्ला घेण्यासाठी प्राप्त होणाऱ्या बाबींची विनाविलंब नोंद घेऊन त्यावर नियमित स्वरूपात दोन दिवसांच्या आत संबंधित तज्ज्ञांचे मार्गदर्शन व सल्ले प्रणालीद्वारे उपलब्ध करून देण्यात यावे. याबाबत विद्यापीठ स्तरावर विविध विभागाच्या विभाग प्रमुखांनी देखील तात्काळ आढावा घेणे आवश्यक राहिल.

९. तसेच, कीड रोगाचे प्रमाण आर्थिक नुकसानपातळीवर (ईटीएल) पोहोचण्यापूर्वी अथवा आर्थिक नुकसानपातळी जवळ (पिवळ्या टप्प्यावर असताना) असलेल्या आणि आर्थिक नुकसानपातळीवर पोहोचलेल्या गावांची तालुकानिहाय स्वतंत्र अद्ययावत यादी, सर्व संबंधितांच्या माहितीकरिता खुल्या स्वरूपात प्रकल्पाच्या संकेतस्थळावर उपलब्ध करून देणे बंधनकारक असेल.

१०. कृषि आयुक्तालयाच्या स्तरावर, फळ पिकांच्या सर्वेक्षण व सल्ल्याबाबत संचालक (फलोत्पादन) पर्यवेक्षण व सनियंत्रण करतील. इतर पिकांच्या सर्वेक्षण व सल्ल्याबाबत संचालक (विस्तार व प्रशिक्षण) हे पर्यवेक्षण व सनियंत्रण करतील. संबंधित संचालक यांनी त्यांच्या नियंत्रणाखालील प्रचलित योजनांची सांगड घालून, कीड रोग नियंत्रणात ठेवण्याच्या दृष्टीने नियमित पाठपुरावा करावा व सनियंत्रण करावे. तसेच, संपूर्ण हंगाम कालावधीत दोन्ही संचालकांनी संबंधित पिकांबाबत क्षेत्रीय स्तरावरील कीड व रोग प्रादुर्भावाच्या

परिस्थितीचा प्रत्येक आठवड्यास आढावा घेऊन आवश्यक उपाययोजना करण्याची कार्यवाही करावी व केलेल्या कार्यवाहीचा सविस्तर अहवाल शासनास सादर करावा.

११. कृषी विभागाने विकसित केलेल्या महा-डिबीटी (एकात्मिक संगणकीय प्रणाली) अंतर्गत राबविण्यात येणा-या कृषी विभागाच्या विविध योजनांकरिता तयार करण्यात आलेल्या ॲप्लिकेशन्सच्या वापरासाठी, सहाय्यक कृषि अधिकारी व उप कृषि अधिकारी यांना व्यवस्थापन खर्च व डेटा चार्जेसचा खर्च भागवण्यासाठी, संदर्भ क्र.(१०) येथील इतिवृत्तामध्ये नमूद केल्याप्रमाणे, कृषि विभागातील सहाय्यक कृषि अधिकारी ते कृषि आयुक्तालय स्तरावरील कार्यालयासाठी कायमस्वरूपी मोबाईल क्रमांक देण्यात येवून त्याबाबतच्या प्रयोजनासाठी आवश्यक असणारा खर्च, क्रॉपसॅप योजनेअंतर्गत मोबाईल इंटरनेट शुल्कासाठीच्या प्रोत्साहन निधीतून भागविण्यात यावा.

१२. सदर योजना शेतकऱ्यांना कमी खर्चात जास्तीत जास्त पीक उत्पादन वाढवून त्यांचे उत्पन्न वाढविण्याच्या दृष्टीकोनातून अत्यंत महत्त्वपूर्ण असल्याने, विशेष मोहीम स्वरूपात अंमलबजावणी होईल याची खातरजमा आयुक्त (कृषी) यांनी करावी. तथापि, याबाबत करावयाची कार्यवाही शासनाच्या वेळोवेळी निर्गमित शासन निर्णयांतील तरतूदीनुसारच होईल, याची काटेकोरपणे दक्षता घेण्यात यावी. तसेच, आवश्यकतेनुरूप योजनेला प्रचार व प्रसिध्दी देण्याची देखील कार्यवाही करावी.

१३. आयुक्त (कृषि) यांनी, सदर योजनेतर्गत प्राप्त होणाऱ्या निधीचे आवश्यकतेनुसार जिल्हानिहाय वितरण करावे.

१४. सदर योजनेकरिता प्राप्त होणारा निधी, वित्त विभागाने वेळोवेळी दिलेल्या निर्देशानुसार विहीत कालमर्यादेत खर्च करावा. तसेच, योजनांतर्गत उपलब्ध करून देण्यात येणाऱ्या निधीच्या विनियोगाबाबतचे उपयोगिता प्रमाणपत्र आयुक्त (कृषि) यांनी शासनास सादर करावे.

१५. क्रॉपसॅप योजनेच्या अंमलबजावणीचा खर्च पुढील लेखाशीर्षाखाली सन २०२५-२६ करिता मंजूर तरतूदीतून भागविण्यात यावा:-

मागणी क्र. डी-३

२४०१, पीक संवर्धन,

१०२-अन्नधान्य पीके, (००) (३०) पिकावरील कीड-रोग सर्वेक्षण व सल्ला प्रकल्प

(२४०१ ९२४२) राज्य योजना, ३३-अर्थसहाय्य

१६. सदर योजनेतर्गत मंजूर निधी आयुक्तालय स्तरावर कोषागारातून आहरीत करून योजनेतर्गत सहभागी संस्थांना वितरीत करण्यास, आयुक्त (कृषि) यांना नियंत्रण अधिकारी म्हणून घोषित करण्यात येत असून आयुक्तालय स्तरावरील खर्चासाठी सहाय्यक संचालक, लेखा-१, यांना आहरण व संवितरण अधिकारी म्हणून तसेच, विभागीय कृषि सहसंचालक स्तरावर, विभागीय कृषि सहसंचालक कार्यालयातील लेखाधिकारी, जिल्हा स्तरावर, जिल्हा अधीक्षक कृषि अधिकारी, उपविभाग स्तरावर, उपविभागीय कृषि

अधिकारी व तालुका स्तरावर, तालुका कृषि अधिकारी यांना आहरण व संवितरण अधिकारी म्हणून घोषित करण्यात येत आहे.

१७. सदर शासन निर्णय महाराष्ट्र शासनाच्या www.maharashtra.gov.in या संकेतस्थळावर उपलब्ध करण्यात आला असून याचा संकेतांक २०२५०७२८१६१४१८०७०१ असा आहे. हा आदेश डिजीटल स्वाक्षरीने साक्षांकीत करून काढण्यात येत आहे.

महाराष्ट्राचे राज्यपाल यांच्या आदेशानुसार व नावाने,

(प्रतिभा पाटील)

उप सचिव, महाराष्ट्र शासन

प्रति,

१. मा. मंत्री (कृषि) यांचे खाजगी सचिव, मंत्रालय, मुंबई.
२. मा. राज्यमंत्री (कृषि) यांचे खाजगी सचिव, मंत्रालय, मुंबई.
३. मा.विरोधी पक्ष नेता, विधानसभा, विधानमंडळ सचिवालय, मुंबई
४. मा.विरोधी पक्ष नेता, विधानपरिषद, विधानमंडळ सचिवालय, मुंबई
५. मा. मुख्य सचिव, महाराष्ट्र राज्य, मंत्रालय, मुंबई
६. अपर मुख्य सचिव (नियोजन), नियोजन विभाग, मंत्रालय, मुंबई.
७. अपर मुख्य सचिव (वित्त), वित्त विभाग, मंत्रालय, मुंबई
८. प्रधान सचिव (कृषि), कृषि व पदुम विभाग, मंत्रालय, मुंबई
९. आयुक्त (कृषि), कृषि आयुक्तालय, महाराष्ट्र राज्य, पुणे.
१०. व्यवस्थापकीय संचालक, महाराष्ट्र राज्य बियाणे महामंडळ, अकोला.
११. व्यवस्थापकीय संचालक, महाराष्ट्र राज्य कृषि औद्योगिक विकास महामंडळ, मुंबई
१२. संचालक (विस्तार व प्रशिक्षण), कृषि आयुक्तालय, साखर संकुल, शिवाजीनगर, पुणे.
१३. संचालक (फलोत्पादन), कृषि आयुक्तालय, साखर संकुल, शिवाजीनगर, पुणे.
१४. सर्व विभागीय कृषि सहसंचालक
१५. सर्व जिल्हा अधीक्षक कृषि अधिकारी
१६. सर्व उपविभागीय कृषि अधिकारी
१७. सर्व तालुका कृषि अधिकारी
१८. महालेखाकार (स्थानिक निकाय लेखापरीक्षा व लेखा), मुंबई.
१९. महालेखापाल (लेखापरीक्षा), महाराष्ट्र १/२, मुंबई/नागपूर
२०. महालेखापाल (लेखा व अनुज्ञेयता) महाराष्ट्र १/२, मुंबई/नागपूर
२१. सर्व जिल्हा कोषागार अधिकारी, महाराष्ट्र राज्य
२२. सहायक संचालक (लेखा-१), कृषि आयुक्तालय, पुणे
२३. वित्त विभाग (कार्या. व्यय-१ / अर्थसंकल्प - १३), मंत्रालय, मुंबई
२४. निवड नस्ती ११-अ.

परिशिष्ट 'अ'

शासन निर्णय, कृषि व पदुम विभाग क्रमांक :- किरोनी-२०२५/प्र.क्र.१४२/११-अ,ई.ऑ.क्र. ११२७२२१,
दिनांक : २८ जुलै, २०२५ चे सहपत्र.

क्रॉपसॅप योजने अंतर्गत प्रशासकीय मान्यता दिलेल्या बाबींचे विवरणपत्र

अ.क्र.	क्रॉपसॅप व हॉर्टसॅप अंतर्गत बाबी	क्रॉपसॅप (रु. लाख)	हॉर्टसॅप (रु. लाख)	मागणी केलेला निधी (रु. लाख)
१	वेतन	११०.४५	८८.७३	१९९.१८
२	प्रशिक्षण	३६०.०३	७०.२९	४३०.५२
३	सर्वेक्षण साहित्य व सर्वेक्षण किट	४०३.५३	१९.४९	४२३.०२
४	आय.टी.सुविधा व ऑनलाईन संगणक प्रणाली	३३०.००	०.५०	३३०.५०
५	आपत्कालीन निविष्ठा व मास ट्रेपिंग प्रात्यक्षिके	(प्रात्यक्षिके करिता)१०६.२०	(आपत्कालीन निविष्ठा)२५.९७	१३२.१७
६	प्रचार, प्रसिध्दी साहित्य व जनजागरण	२३६.६०	८.३४	२४४.९४
७	प्रवास खर्च	८.२५	२.७५	११.००
८	आकस्मिक खर्च	६४.९३	११.८८	७६.८१
९	कार्यक्रमाचे समन्वयन	२.००	०	२.००
एकूण लागणारा निधी		१६२२.१९	२२७.९५	१८५०.१४